

בס"ד
שיעורי ליל שישי
בישיבה"ק ברכת יצחק

שנה ט"ז

פרשת ויצא

האם מחוייב אדם ליטול סמי רפואה כדי שיוכל לקיים מצוות

א. יש לדון מה דינו של אדם אשר יש לו מגבלה גופנית המונעת אותו מקיום מצוה, כגון אדם שיש לו אלרגיה לעור בהמה (שממנו עשויים תפילין), או לד' מינים, או שאינו יכול לאכול פת חיטים ובהגיע פסח אינו יכול לאכול מצה. אך יש לו אפשרות ליטול סמי רפואה, אשר הגם שלא יביאו מזרז למחלתו וירפאוהו, אך מ"מ יאפשרו לו לקיים המצוה לזמן מה, האם מחוייב לעשות כן. (ויש לדון שבמקום שאין בזה סכנה אלא רק צער, אולי יהיה מחוייב לסבול הצער, כדי שיוכל לקיים המצוה ובהמשך הדברים נדון בזה וכאן השאלה במקום שיש בזה סכנה).

והסברא נותנת שיהיה מחוייב בכך, שהרי בכך שיש לו מום המונעו מקיום המצוה, לא יצא מכלל חיוב, ואפילו במקום פקוח נפש, כתב הרמב"ם (ריש פ"ב משבת) דשבת דחוויה היא אצל פקוח נפש, ולכן כל שיכול לעשות פעולה רפואית כדי שיוכל לקיים מצוה איננו נפטר מכך.

וכ"כ הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' נ"ד) כדבר פשוט, שאדם שיש לו מכה בקיבורת המונעת ממנו להניח תפילין, הרי הוא מחוייב לרפאות עצמו, כדי שיוכל לקיים מצות הנחת תפילין (ומינה דן לגבי מילה שנעשית קודם זמנה, שבכה"ג ביטל מצות מילה, שיהיה חייב למשוך ערלתו, כדי לקיים מצות מילה).

שיטת ה"תוס' שטומטום אינו חייב לקרוע כדי שיוכל לקיים מצוה

ב. אלא שיש לדון בזה, ממה שכתבו ה"תוס' ביבמות (דף ע' א' ד"ה הערל) שאין חייבים לקרוע הטומטום, כדי שיוכלו למולו. ובתוס' בפסחים (דף כ"ח ב' ד"ה ערל) כתב שהוא מסברא, שאינו חייב לקרוע. וכע"ז כתב רעק"א (בגליונות לשו"ע יו"ד סי' רס"ב) בשם מהריק"ש שא"צ לקרוע טומטום, כדי לבדוק האם חייב במילה. ויתכן שגם תוס' דיברו במקום שיש ספק אם הוא זכר, שהרי כל עוד שהוא טומטום מנין לנו שהוא זכר ערל.

ומדברי ה"תוס' ודעימיה יש ללמוד, שאין אדם מחוייב לנקוט בפעולה רפואית (כל עוד אינו חולה ממש) ע"מ שיוכל לבוא לכלל מצוה.

והנה תוס' נקטו כן מסברא, נשאלת השאלה, מה הסברא בכך שיפטר הטומטום מלקרוע כדי למול, וביותר שבגמ' בחגיגה (דף ד' א') שתוס' ציינו בדבריהם (שטומטום פטור מראיה) מבואר שמדובר אפילו בטומטום שידוע שהוא זכר, ולא דוקא במקום ספק. (וגם במקום ספק יש לדון לחייבו לקרוע מצד ספק דאורייתא לחומרא ואכמ"ל).

והפרי יצחק (ח"א סי' ל"ב) כתב דדברי תוס' אמורים במקום שיש סכנה בקריעת הטומטום, ולכן פטור מלקרוע. ולדבריו אין ראיה למקרה שלנו, ששם אינו חייב לקרוע מחמת הסכנה שבדבר, ואילו כאן אין סכנה בנטילת סמי רפואה.

אלא שמלשון תוס' לא משמע כן, וביותר שתוס' ביבמות הביאו ראייה לדבריהן שאין טומטום חייב לקרוע, ואילו היה בקריעה משום סכנה, לא היינו צריכים להביא ראייה לכך.

הפטור של טומטום לקרוע הוא משום שאינו חייב להצטער

ג. ואולי נאמר שאכן אין בקריעת הטומטום משום סכנה, אלא שיש בזה צער ומשום פטור, וביתר ביאור, שהנה מצינו בכמה פוסקים שהעלו שבמקום צער גדול הכרוך בקיום מצוה, אין אדם מחוייב לקיים המצוה.

שהנה האבני נזר (יו"ד סי' שכ"ה) נשאל לגבי תינוק שנולד עם רגל עקומה ולדברי הרופאים ניתן להצילו ממום זה בגוונא שינתחו אותו מיד, אך דא עקא שאם יהיה נימול בזמנו, לא יהיה שייך להציל רגלו מן החולי, האם מותר לדחות המילה, כדי לרפאותו, והשיב שמותר לדחות המילה, שהרי אין אדם מחוייב להוציא לצורך קיום מצוה יותר מחומש מנכסיו והנזק בהיות הרגל עקומה גדול הוא יותר מהוצאת חומש מנכסיו, ולכן מותר לדחות קיום המצוה כדי לרפאותו.

ועד"ז מצינו בדברי האגר"מ (או"ח ח"א סי' קע"ב) שנשאל ע"ד שוטה שהיה מאושפז בביה"ח לחולי נפש והתרפא, אך עפ"י דעת הרופאים הוא עדיין זקוק לשהות תחת השגחתם, כדי שלא יחזור שוב לחולי, מאידך לא יוכל לקיים מצות תקיעת שופר בבית החולים, האם מחוייב לצאת את ביה"ח כדי לקיים מצות שופר, או דילמא שיש לו פטור מחמת חולי. והשיב שכיון שאין אדם מחוייב להוציא יותר מחומש מנכסיו לקיום מצוה, הרי חולי כזה נידון כיותר מהוצאת חמוש מנכסיו וממילא אינו מחוייב לצאת את ביה"ח לשם קיום מצות תקיעת שופר.

וע"ע בבנין שלמה (סי' מ"ז) שגם הוא סבר שבמקום שע"י קיום המצוה יהיה לו צער, פטור מקיום המצוה, אך לא נחית להאי גדר שיטתו הצער לחומש מנכסיו, אלא נקט בסתמא כל צער דגופא עדיף מהוצאת ממון (והביא הך דחומש בתור ראייה שיש מקומות שאדם פטור מן המצוה הגם שאינו בחשש סכנה). ומשמע שבכל גווי פטור וצ"ע. (ועי' משכ"ב בפרשת לך לך).

ומעתה ניתן לבאר דברי תוס' שטומטום אינו חייב לקרוע כדי לקיים מצות מילה, הוא מהטעם שאינו חייב לסבול צער גדול כזה (השוה לכדי הפסד חומש מנכסיו). ולפי"ז אין בידנו הוכחה שאין אדם מחוייב ליטול סמי רפואה כדי שיוכל לקיים מצוה, משום שרק במקום צער, אינו מחוייב מצד הצער שבדבר.

אלא שעדיין יש לדון האם אכן ניתן להעמיד דברי תוס' באופן זה, לפי מה שדן המנח"ח (סוף מצוה ה'), שהגם שעל כלל מצוות עשה אין אדם מחוייב להוציא יותר מחומש מנכסיו, מ"מ זה דוקא במצות עשה הרגילים, אך בעשה דמילה שיש בביטולה עונש כרת, יתכן שיהיה חייב להוציא כל ממון, כפי שמצינו לגבי לאוין, וא"כ לא ניתן לפטור את הטומטום מלקרוע מכיון שאנו מעריכים הכאב שבדבר כיותר מחומש, שהרי מחוייב להוציא כל ממון לקיום המצוה ולפי"ז גם לגבי יסורים, יש לו לשאת הסבל כשאר לאוין שאינו נפטר אלא רק במקום פקוח נפש. (ומדברי האבנ"ז הנ"ל עולה שהשווה מילה לשאר מצות).

חייוש האגר"מ שאסור לאדם ליטול סמי רפואה שלא לצורך ריפוי

ד. ואכן אם נאמר שאין חיוב לאדם ליטול סמי רפואה, כדי שיוכל לקיים מצות, ניחא הא דטומטום אינו חייב לקרוע כדי להתחייב במצות. אלא דטעמא בעי למה לא יהיה חייב בכך והרי לא יצא הטומטום או החולה מכלל חיוב, אלא שהוא רק אנוס ואם יוכל לסלק האנוס, למה שלא נחייבו. ואף במקום שיש

להשוות את הכאבים שבסילוק החולי כחומש מנכסיו, מ"מ אין זה בגדר פטור, שהרי מה שאינו חייב להוציא יותר מחומש מנכסיו לא הוי בכלל פטור, אלא בכלל אונס (יעי' שכ"כ הגר"ר בזכרון שמואל סי' ס"ה סוף אות ד').

ומצינו לאגר"מ (או"ח ח"ג סי' צ') שנשאל בדבר חולה, שאינו יכול להתענות ביוהכ"פ עקב מחלתו, אך אפשר ליתן לו סמי רפואה ע"י תחיבת מזרק, אשר אמנם לא ירפאוהו, אך יתנו לו אפשרות לקיים מצות התענית, האם מחוייב לעשות כן.

השיב האגר"מ שאינו מחוייב בכך, וסיבתו עמו, שכל מה שלמדו חז"ל (בב"ק דף פ"ה ב') מהפסוק "ורפא ירפא" מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות, היינו לענין שנוטל סמי רפואה כדי שיבריא, אבל נטילת סמי רפואה רק כדי שיתאפשר לו להתענות, אינו בכלל ההיתר של "ורפא ירפא". הוסיף האגר"מ וכתב שיתכן שיש בזה איסור, שהרי מבואר בגמ' בב"ק (שם) שאילולי כפל הלשון של ורפא ירפא, היינו סבורים לומר, שכיון שהוכה האדם ביד"ש, אל לו להסיר גזירת המלך שגזר עליו והענישו ולעסוק ברפואה, כדי לסלק את החולי. והגם שמסקנת הגמ' שמותר, היינו שהותר ליטול סמי רפואה, כדי לסלק את החולי ואין זה נראה כסותר את גזירת המלך, אבל בגוונא שהוא נוטל שלא למטרת סילוק החולי, אלא רק כדי שיוכל לקיים מצוה, הרי הוא כסותר גזירת מלך שגזר עליו שלא יוכל לקיים המצוה. (ולגבי החידוש השני שיש בזה איסור, מפקפק האגר"מ בהמשך הדברים, אך נשאר איתן בדעתו שאין בזה חיוב).

ה. ואפשר שכל דברי האגר"מ אמורים במקום שצריך לחבול בעצמו בזריקה, אך לא בשאר אמצעים. אך יעי' ברמב"ן (תורת האדם, שער המיחוש ענין הסכנה) שכתב שהחידוש בקרא דורפא ירפא, הוא שכל סם רפואה, הגם שמועיל לענין החולי, מ"מ הוא מזיק לבריאותו של אדם בדברים אחרים, ולכן הוצרכנו להיתר ליטול סמי רפואה. וא"כ ניתן לומר שדברי האגר"מ לא נאמרו בהכרח על תחיבת מחט, אלא על כל סמי הרפואה.

ולפי"ז ניתן להבין למה טומטום אינו חייב לקרוע, כיון שמטבע בריאתו נולד טומטום אינו חייב לפעול בגופו כדי שיהיה חייב במילה, וכן לגבי אדם אשר אנוס מקיום שאר מצות בגלל בריאותו אינו חייב לקחת אמצעים רפואיים כדי שיוכל לקיים המצות. אמנם מדברי הנצי"ב בראשית הדברים מבואר שחייב אדם לעשות טיפול רפואי כדי שיוכל לקיים מצוה ועדיין צ"ע. (עוד יש לדון למה שצייד האגר"מ שאסור ליטול סמי רפואה שלא לצורך רפואה, אם מותר לעשות ניתוח לשם נוי, כיון שאינו צורך רפואה ואכמ"ל).

מה הוא שיעור הצער הפוטר מקיום מצוה

ד. אלא שיש לדון האם אכן כל צער פוטר מקיום המצוה, או דילמא שיש בזה שיעור. ומצינו בדברי הפוסקים שנתנו שיעור בזה.

זכרון שמואל סי' ס"ה אות ד' יותר מחומש הוי כאונס.
משח"ח בראשית שאשה לא חייבת בפו"ר כיון דכרוך בכאבים ואי"ז דרכי נועם.